

Edita

STEINOVÁ

L'UDSKÁ OSOBA

**FILOZOFICKÁ
ANTROPOLÓGIA**

EUROPA

Edita
STEINOVÁ

EUROPA

Publikáciu z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia.

u. fond
na podporu
umenia

Ďakujeme Vám, že ste si kúpili túto knižku,
lebo dobré texty žijú vtedy, keď ich čítame.

Kniha, ktorú držíte v rukách,
vznikla vďaka nášmu spojeniu s **582**^{SK}

Edita Steinová: Ľudská osoba; Filozofická antropológia

Preklad © Milan Krankus 2017

Vedecká redakcia a doslov © Doc. Dr. Theol. Alžbeta Dufferová, PhD. 2017

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2017 **bee&honey**

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2017

Ako dvadsiaty tretí zväzok edície Šimon

vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2017

Prvé slovenské vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89666-50-8

L'UDSKÁ OSOBA
**FILOZOFICKÁ
ANTROPOLÓGIA**

zväzok 23

I.

Idea človeka ako základ vedy o výchove a výchovy

A. Teória a prax – metafyzika, veda o výchove, výchova

Všetky činy človeka riadi *logos*. Aké ťažké je v nemčine vyjadriť jedným slovom obsah termínu *logos*, nám jasne ukazuje Faust, keď sa ho snaží vhodným spôsobom preložiť.¹ „Logos“ označuje, po prvé *objektívny poriadok* bytia, do ktorého patria aj ľudské činy. Ďalej „logos“ znamená *chápanie* tohto poriadku v človeku, ktoré mu umožňuje postupovať v jeho konaní v zhode s týmto poriadkom (to znamená „zmysluplne“). Aby mohol dobre splniť svoju úlohu, musí obuvník poznať vlastnosti kože a spôsoby, ako s ňou narábať, a musí tiež vedieť, aké požiadavky sa kladú na dobré topánky. Ale toto vnútorné chápanie, ktoré leží v základoch práce, nie vždy vedie k jasnému duchovnému obrazu, t. j. k „idei“ (danej) veci, a ešte menej k jej pojmovému chápaniu. Všetko, čo označujeme slovami končiacimi na „lógia“ alebo „ika“, sú iba pokusy zachytiť *logos* danej predmetnej oblasti pomocou *teórie*, pojmového systému založeného na jasnom poznaní. Všetka *výchova*, ktorá sa snaží formovať ľudí, čerpá svoju orientáciu z určitého chápania človeka, jeho postavenia vo svete, jeho úloh v živote, ako aj z možností praktického pôsobenia na človeka a jeho formovania. Teória formovania človeka, ktorú nazývame *vedou o výchove*, musí byť organicky zaradená do celkového obrazu sveta, to znamená do *metafyziky*, a *idea človeka* je časťou tohto celkového obrazu, s ktorou sa táto teória spája najbezprostrednejším spôsobom. Vychovávajúci môže plniť svoju úlohu bez toho, aby disponoval nejakou metafyzikou ako premysleným

1 Edita Steinová tu nadväzuje na *Fausta* J. W. Goetheho, kde Faust prekladá Prológ Evanjelia podľa Jána (J, 1,1).

Tu „Na počiatku bolo slovo“ zriem.

Hneď stojím! Jak si ďalej pomôžem?

Nemôžem *slovo* vysoko tak ceniť,

Ten preklad vety musím zmeniť.

S prekladom „pojmem“ a sila“ tiež nie je spokojný, a preto prichádza k poslednému riešeniu:

„Duch pomôže mi! Teraz na pokyn

s útechou píšem: „Na počiatku bol čin!“

Faust, I. (Prekl. M. M. Dedinský)

systémom, alebo mal presnú ideu, čo je človek. No v základoch jeho konania vždy možno nájsť také alebo onaké chápanie sveta a človeka. Je možné, že niekto vystúpi od spôsobu konania až k ideí, ktorá mu objektívne zodpovedá. Je tiež možné, že nejaké pedagogické teórie majú svoj metafyzický kontext, ktorý uniká ich zástancom, či dokonca ich tvorcom. Môže sa tiež stať, že niekto „má“ nejakú metafyziku a zároveň buduje nejakú pedagogickú teóriu, ktorá zodpovedá úplne inej metafyzike. Vo výchovnej praxi môže niekto postupovať spôsobom, ktorý sa nezhoduje ani s jeho pedagogickou teóriou, ani s jeho metafyzikou. Tento nedostatok logiky a koherentnosti má aj pozitívnu stránku. Vytvára určitú ochranu proti radikálnemu účinku chybných teórií. Možno však predpokladať, že idey alebo teórie, ktorými disponujeme, nikdy nebudú úplne bez dôsledkov. Ten, kto ich zastáva, bude sa snažiť konať podľa svojho presvedčenia, alebo bude mimovoľne pod jeho vplyvom, aj keby protikladné chápania, ktoré v ňom majú hlbšie korene a unikajú jeho vedomiu, zasahovali istou mierou do jeho každodennej praxe.

Aby sme širšie ukázali význam idey človeka pre vedu o výchove a výchovu, mohli by sme vychádzať z hlavných typov pedagogických teórií a pedagogickej praxe v minulosti a v súčasnosti a odhaliť metafyzický kontext, do ktorého patria. Na to by sme však potrebovali oveľa viac času, ako máme k dispozícii. Na tomto mieste môžeme poskytnúť len niekoľko podnetných myšlienok. Ja by som radšej išla opačným smerom. Budem vychádzať z niekoľkých modelov chápania človeka, ktoré sú významné v súčasnosti, a budem sledovať ich dôsledky v pedagogike.

I. Obrazy človeka a ich vplyv na súčasnú pedagogiku

1. Obraz človeka v nemeckom idealizme (ideál humanity) a jeho význam v pedagogike

Rozpad nemeckého idealizmu považujem za podstatnú udalosť, ktorá určuje súčasný intelektuálny a duchovný život v Nemecku. V polovici 19. storočia bol tento idealizmus vytlačený materialistickými a pozitivistickými prúdmi, ale v posledných desaťročiach minulého storočia došlo k jeho renesancii a znova získal terén. Na prelome storočia sa

objavili prúdy, ktoré ho postupne oslabili, až kým počas prvej svetovej vojny nezažil veľkú porážku. V pedagogickom myslení má však ešte aj dnes silný vplyv. Nie je našou úlohou podať na tomto mieste jeho obraz alebo celkovú filozofickú charakteristiku. Vyzdvihnem iba niekoľko črt jeho obrazu človeka, tak ako ho všetci poznáme z diel našich klasikov.

Človek, ako ho zhodne vidia Lessing², Herder³, Schiller⁴ a Goethe⁵ (napriek rozdielom, ktoré medzi nimi existujú), je slobodný a povelaný k *dokonalosti* (ktorú nazývajú „humanita“). Je článkom v *reťazi* ľudského rodu, ktorý sa postupne približuje k ideálu dokonalosti. Každý *jednotlivec* a každý *národ* je vďaka svojej *osobitosti* povelaný splniť osobitnú úlohu počas rozvoja humanity. (Táto idea, ktorá vlastne už prekračuje klasicizmus, predstavuje osobitný prínos Herdera k ideálu humanity.⁶) Uvedené chápanie človeka obsahuje silné impulzy na radostný optimizmus a pedagogický *aktivizmus*, ktorý skutočne možno konštatovať v reformnom pedagogickom hnutí na konci XVIII. a začiatku XIX. storočia a tiež v oživení reformných myšlienok na prelome XIX. a XX. storočia. Ideál humanity znamená pre vychovávajúceho vysoký cieľ, najvyšší, ku ktorému musí viesť zvereneho žiaka. Sloboda mu umožňuje a zároveň určuje, aby od žiaka žiadal prácu na tomto ciele. Treba prebudiť a rozvinúť jeho aktivitu a individuálne schopnosti, aby dokázal zaujať miesto vo svojom národe a v ľudstve a vniesol svoj vklad do veľkého diela ľudského ducha, do kultúry. Je nepochybné, že výchova znamená boj z „nižšou prirodzenosťou“. Ale viera v dobro ľudskej prirodzenosti a silu rozumu (dedičstvo Rousseaua⁷ a racionalizmu) je taká silná, že o ich víťazstve nikto nepochybuje. V zhode s intelektualizmom tejto filozofie sa žiada venovať pozornosť iba tomu, čo je pochopiteľné rozumom. Rovnako pokiaľ ide o iracionálne zvyšky, ktoré musíme uznať (pocity, pudy atď.), berú sa do úvahy iba tie, na ktoré padá svetlo vedomia (iba týmto spôsobom možno vysvetliť vznik povrchovej psychológie, ktorej objekt tvorí jednoduché zreľazenie dát vedomia).

2 Gotthold Ephraim Lessing (1729 – 1781), nemecký osvietený básnik a spisovateľ.

3 Johann Gottfried Herder (1744 – 1803), nemecký teológ, filozof a pedagóg.

4 Friedrich Schiller (1759 – 1805), nemecký básnik a spisovateľ.

5 Johann Wolfgang Goethe (1749 – 1832), nemecký básnik a spisovateľ.

6 Steinová ma určite na myslí dielo J. G. Herdera *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Riga/Leipzig 1784 – 1791 (pozn. prekl.).

7 Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778), filozof a pedagóg francúzskeho osvietenstva.

2. *Obraz človeka v hlbinej psychológii a jeho vplyv na pedagogiku*

Romantici odhalili mocnosti ukryté v hĺbke ľudského bytia a priepasti ľudskej existencie. Nedokázali sa však presadiť proti silnejšiemu smeru myslenia ich doby. Dnes, keď sa inými cestami znova objavujú ich myšlienky, opäť sa spomína na týchto predchodcov.

Keď je jasné zrkadlo vedomia alebo usporiadaného vonkajšieho života (súkromného alebo verejného) zatemnené pozoruhodnými hnutiami, ktoré sa nedajú vysvetliť z predchádzajúcich hnutí povrchového duševného života, potom zisťujeme, že sa zaoberáme iba *povrchom*, a že pod ním sa skrýva *hĺbka*, v ktorej pracujú temné mocnosti. Mnohí z nás sa s týmito silami prvý raz stretli vo veľkých *ruských* románoch. Tolstoj⁸ a Dostojevskij⁹ sú bádateľmi a znalcami ľudskej duše, ktorí nám odhaľujú priepasti ľudského bytia. Iní sa s nimi stretli vďaka skutočnostiam života: prípady záhadného rozpadu „normálneho“ psychického života, pred ktoré je postavený psychiater a možno nie menej často duchovný pastier, orientujú ich pohľad na ukryté hlbiny. *Psychoanalýza* bola prvým veľkým prelomom, ktorý sa uskutočnil z tejto strany. Ruská literatúra a psychoanalýza priťahujú čoraz širšie kruhy, zložené takmer výlučne z intelektuálov. Sily ukrývajúce sa v hĺbke ľudského vnútra sa odhalili celému svetu vo vojne a zmätku, ktorý po nej nasledoval. Rozum, humanita, kultúra opätovne ukazujú svoju otrasnú bezmocnosť. Takto v čoraz väčšej miere nahrádza humanistický obraz iné chápanie človeka, alebo skôr iné obrazy človeka, lebo tu nemožno hovoriť o nejakej uniformite. Ľudí, ktorí svoj pohľad obrátili do hlbín duše, spája iba jedno: všetci považujú tieto hlbiny, ktoré zostávajú skryté naivnému človeku, za podstatný a pôsobiaci prvok, zatiaľ čo život na povrchu, t. j. myšlienky, pocity, vôľové pohnútky atď., ktoré si jasne uvedomujeme, za výsledok niečoho, čo sa deje v hĺbke, a v dôsledku toho zároveň za znamenia, ktoré analytikovi alebo mysliteľovi zaoberajúcemu sa problematikou duše otvárajú prístup do týchto hlbín. Líšia sa však v chápaní tejto hĺbky. Podľa tvorcu psychoanalýzy¹⁰ a tiež veľkých skupín, ktoré, spočiatku ním inšpirované, sú dnes v dôležitých bodoch

⁸ Lev Nikolajevič Tolstoj (1828 – 1910), ruský spisovateľ.

⁹ Fiodor Michajlovič Dostojevskij (1821 – 1881), ruský spisovateľ.

¹⁰ Sigmund Freud (1856 – 1939), rakúsky lekár a psychológ.

v opozícii proti nemu¹¹, sú mocou skrytou v hĺbinách duše, ktorá ako neporaziteľná moc determinuje život, ľudské pudy. Smery myslenia sa odlišujú podľa toho, ako odpovedajú na otázku, ktoré pudy považovať za dominantné. Líšia sa tiež podľa toho, či ešte uznávajú jednotu duše, ktorej sa pudy podriaďujú (ako to vyjadruje individuálna psychológia už vo svojom názve), alebo či chápu duševný život – na povrchu aj v hĺbke – ako chaos, ktorý sa nedá previesť na spoločného menovateľa jednoty osobnosti. V porovnaní s chápaním idealizmu jasne vidieť, že v tomto novom obraze človeka ide o detronizáciu intelektu a slobodnej vôle, že už neexistuje orientácia na objektívne ciele, dostupné poznaniu a dosiahnuteľné vôľou. Rozpadá sa tiež duchovná jednota ľudstva a objektívny zmysel jeho kultúrnej tvorivosti. Má pri takomto chápaní človeka vôbec ešte zmysel akékoľvek pedagogické úsilie? Ako cieľ v podstate zostáva iba človek, ktorého pudy fungujú „normálne“; úlohou je iba liečenie duševných porúch alebo ich prevencia; ako prostriedok slúži analýza povrchového života, odhaľovanie pôsobiacich pudov, umožnenie ich uspokojenia alebo zdravého odreagovania.

Dôsledky tohto chápania môžeme vidieť v najširších kruhoch rodičov a učiteľov, ale aj u mládeže, a u ľudí, ktorí nevedomky stoja na pôde psychoanalytickej antropológie a pedagogiky alebo iných príbuzných teórií. Za prvý z týchto dôsledkov, v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, považujem neobvykle prehnané hodnotenie pudov. Pre mladých ľudí a často aj pre ich vychovávateľov sa dnes stalo samozrejmosťou, že prax musí zohľadňovať pudy. Toto „zohľadnenie“ znamená: vo veľkej miere uspokojovať pudy a boj s nimi odmietat' ako nezmyselný, ba škodlivý odpor proti prírode. Za ďalší dôsledok považujem okolnosť, že úloha vedenia a formovania ustupuje u rodičov na druhé miesto v porovnaní so snahou o pochopenie. Keď sa však ako nástroj pochopenia používa psychoanalýza – čo je dnes veľmi časté nielen u vychovávateľov, ale aj u mládeže vo vzťahu k vychovávateľom – objavuje sa veľké nebezpečenstvo, že bude prerušený živý vzťah jednej duše k druhej, ktorý je predpokladom všetkého pedagogického pôsobenia, ako aj predpokladom všetkého autentického chápania. (Preto je používanie psychoanalýzy laikmi nebezpečné nielen pre pedagogiku, ale aj pre celý sociálny život a osobitne v dušpastierskej službe).

¹¹ Alfred Adler (1870 –1937), zakladateľ individuálnej psychológie, Carl Gustav Jung (1875 – 1961), zakladateľ analytickej psychológie.

3. *Ludské bytie v chápaní Heideggerovej existenciálnej filozofie*

Okrem psychoanalytického chápania uvediem aj iné, ktoré má v súčasnosti vplyv v najvyšších intelektuálnych kruhoch. Aj toto uznáva protiklad povrchu a hĺbky, ale jeho spôsob chápania hĺbky človeka a cesty do nej sa zásadne odlišuje od psychoanalýzy. Mám na mysli dnešnú metafyziku v jej najpôsobivejšej forme, ako sa s ňou stretávame v spisoch Martina Heideggera. Veľkou otázkou metafyziky je otázka o bytí. Táto otázka vyviera zo samej existencie človeka (*Dasein*) a podľa Heideggerovho presvedčenia iba z tejto perspektívy sa dá riešiť. Každodenné bytie človeka vyplňajú najrôznejšie starosti a ambície. Človek žije vo svete a snaží sa zabezpečiť si v ňom svoje miesto, pohybuje sa v tradičných formách sociálneho života, vstupuje do vzťahov s inými, hovorí, myslí a cíti tak, ako „sa“ hovorí, myslí, cíti atď. No tento svet vo svojom celku a pevnom usporiadaní, v ktorom sa človek nachádza a v ktorom pôsobí, celá jeho aktivita, je iba veľký aparát, ktorý má za úlohu prekryť svojím hlukom zásadné otázky, neoddeliteľne sa spájajúce s jeho bytím – „Kto som?“ a „Čo je bytie?“ Natrvalo sa mu však nepodarí pred nimi uniknúť. Za všetkými starosťami o to či tamto, pretrvávajú starosť človeka o jeho vlastné bytie, a ničto, čo mu ho neustále pripomína, neprestávajúc ho hnať k úteku do sveta pred vlastným bytím. Je to úzkosť, neoddeliteľne spojená s jeho existenciou. V úzkosti sa u človeka objavuje otázka, čo je jeho bytie, a keď si kladie túto otázku, získa aj odpoveď, lebo bytie sa odhaľuje, tomu, kto sa rozhodol, že ho chce vidieť. Skutočnosťou, ktorej človek chce uniknúť, je, že je „vrhnutý“ do existencie, aby žil svoj život. Jeho existencia obsahuje možnosti, po ktorých môže siahať ako slobodná bytosť, medzi ktorými sa musí rozhodnúť. Ale posledný bod, ku ktorému smeruje a ktorý tvorí neoddeliteľnú súčasť jeho ľudského bytia, je smrť. Jeho život je označený pečatou smrti; prichádza z ničoty a nezadržateľne kráča k ničote. Kto chce žiť v pravde, musí zničiť pohľad do očí ničote, bez toho, aby hľadal únik v sebazabúdaní alebo klamlivých formách zabezpečenia. Pre Heideggera je hlbší život *duchovný* život. Človek je slobodná bytosť do tej miery, nakoľko sa môže a je povinný sa rozhodnúť pre pravdivé bytie. Nemá však určený nijaký iný cieľ okrem jedného: byť sám sebou a trvať v ničotnosti svojho bytia. Heidegger nevytvoril pedagogickú teóriu a našou úlohou nemôže byť skúmanie, nakoľko sa jeho metafyzika odráža v jeho pedagogickej praxi, alebo do

akej miery v nej vládne užitočná nedôslednosť. Musíme sa iba snažiť o zistenie, aké pedagogické konzekvencie vyplývajú z tejto koncepcie človeka. Ak je človek vyzývaný k pravdivému bytiu (pričom sa musíme zároveň pýtať, aký zmysel môže mať takáto výzva adresovaná jeho existencii, ktorá vychádza z ničoty a smeruje do ničoty), potom je úlohou vychovávateľa byť pre mládež tlmočníkom tejto výzvy a ničiteľom pre ňu klamlivých foriem a idolov. Kto sa však rozhodne splniť túto smutnú úlohu a kto prevezme za ňu zodpovednosť? Lebo kto si môže byť istý, že niekto iný bude na takej úrovni, že si poradí s týmto bytím hľadiacim do ničoty, že nebude volať po návrate do sveta, alebo dokonca namiesto toho po úteku z bytia do ničoty?

II. Obraz človeka v kresťanskej metafyzike

Uniknúť pedagogickému nihilizmu, ktorý je dôsledkom metafyzického nihilizmu, možno iba vtedy, keď je metafyzický nihilizmus prekonaný pozitívnou metafyzikou, ktorá sa nevyhýba ani ničote, ani priepastiam ľudského bytia. Preto by som napokon chcela načrtnúť ideu človeka, ktorá zodpovedá *kresťanskej metafyzike* a jej pedagogické konzekvencie. Ani v tomto prípade nebudem môcť postupovať historicky a skúmať rozdiely medzi veľkými kresťanskými mysliteľmi, pokúsim sa iba vyzdvihnúť niekoľko črt, ktoré majú spoločné. Nemôžeme úplne vylúčiť dogmatické rozdiely medzi konfesiami, lebo bez toho nemožno predstaviť koncepciu človeka. Nemám však v úmysle skúmať rozličné dogmatické doktríny. No pretože pod kresťanskou metafyzikou chápem metafyziku, ktorá vychádza z právd viery, musím sa rozhodnúť pre určitý dogmatický základ.

1. Vzťah tohto obrazu k uvedeným ideám

a) Kresťanská antropológia a ideál humanity

Kresťanská antropológia sa zhoduje s antropológiou idealistického humanizmu v presvedčení o dobre ľudskej prirodzenosti, o slobode človeka, o jeho povolaní k dokonalosti, o jeho zodpovednosti v jednotnom celku ľudského rodu. Toto jej presvedčenie má však iný základ. Človek

je dobrý, lebo ho Boh stvoril na svoj obraz, a odlíšil ho od všetkých ostatných pozemských tvorov. V jeho duchu sa odráža obraz Svätej Trojice. Svätý Augustín nanajvýš dôkladne ukázal rozličné spôsoby chápania obrazu Boha v ľudskom duchu. Nemôžeme tu podrobne skúmať jeho uvažovanie. Chcela by som z neho vybrať len to, čo je dôležité v rámci našej problematiky. Ľudský duch miluje sám seba. Aby bol schopný milovať sa, musí sa poznať. Poznanie a láska sú v duchu, tvoria s ním jednotu a sú jeho životom. Možno ich však odlíšiť od ducha a tiež vzájomne jedno od druhého. Poznanie sa rodí z ducha, a z poznávajúceho ducha sa rodí láska. Preto možno ducha, poznanie a lásku považovať za odraz Otca, Syna a Ducha Svätého. Nejde tu iba o prirovnanie, toto všetko má reálny význam. Človek existuje jedine vďaka Bohu a tým, čím je, je iba vďaka Bohu. Pretože je duch a ako duch je obdarený svetlom rozumu, to znamená odrazom božského Logosu, dokáže poznávať. Pretože duch je vôľa, je priťahovaný dobrom – čistým dobrom a jeho pozemskými odrazmi –, miluje, môže sa zjednotiť s Božou vôľou, a iba takto, a nie inak môže získať skutočnú slobodu. Zjednotiť svoju vôľu z vôľou Božou, to je cesta, ktorá vedie k naplneniu človeka v sláve. Tu sa znova objavuje radikálny rozdiel medzi kresťanskou a humanistickou koncepciou človeka. Pre humanistickú víziu je ideál dokonalosti pozemským cieľom, ku ktorému smeruje prirodzený rozvoj ľudstva. Podľa kresťanského chápania je tento cieľ transcendentný. Človek nielen môže, ale aj musí spolupracovať na jeho realizácii, ale nedokáže ho dosiahnuť iba svojimi vlastnými prirodzenými silami.

b) Kresťanská antropológia a hlbinná psychológia

Takto dochádzame k tomu, čo má spoločné kresťanská antropológia s modernými koncepciami, ktoré konštatujú „povrchový“ charakter vedomia. Kresťanská antropológia tiež pozná hlbiny duše a temné stránky ľudského bytia. Nie sú pre ňu novým objavom, skôr skutočnosťami, s ktorými vždy rátala, pretože pri ich chápaní vychádzala z ich koreňov. Na počiatku *bol* človek dobrý, vďaka rozumu vládol nad svojimi pudmi a v slobode sa obracal k dobru. Ale ľudská prirodzenosť stratila svoj prvotný stav, keď sa prvý človek odvrátil od Boha: pudy sa vzbúрили proti duchu, rozum sa zatemnil, vôľa oslaba. Skazená prirodzenosť sa dedičnosťou preniesla z prvého človeka na celý ľudský rod, ktorý od neho pochádzal. Ponechaný sám na seba však človek nie je úplne vydaný silám

temnoty: svetlo rozumu v ňom nezhaslo úplne a zostáva slobodný; preto má každý možnosť bojovať zo svojou nižšou prirodzenosťou, hoci vždy existuje riziko, že bude porazený. Definitívne víťazstvo nikdy nedosiahne vlastnými silami: po prvé preto, že má vo veľkej miere dočinenia s neviditeľnými nepriateľmi (aj keď sa naučil nedôverovať povrchu, vôbec si nemôže byť istý, že sa mu skutočne podarí odhaliť, čo sa skrýva v hĺbke); a po druhé preto, že zradca je v jeho vlastnom tábore: je to vôľa, ktorá sa dá tak ľahko presvedčiť ku kapitulácii. Preto sú na jednej strane ľudia, ktorí sa vyčerpávajú v boji, a na druhej tí, ktorí sa vzdali boja alebo ho nikdy nezačali: ľudia vydaní chaosu do takej miery, že už nevidiať jednotu osobnosti (táto jednotá napriek zdaniu *existuje*, pretože duša je *jedna*, každá je stvorená Bohom, povolaná k nesmrteľnosti a zodpovedná za to, keď ničí samu seba, lebo sa vždy môže ponoriť do hlbiny, v ktorej nájde samu seba). Určite existujú ľudia od prirodzenosti dobrí a šľachetní, u ktorých sa presadzuje orientácia na dobro, ktoré je vtlačené do ľudskej prirodzenosti s osobitnou silou a ani v dôsledku hriechneho pádu úplne nezaniklo, ľudia, ktorí na úplne prirodzenom základe dosiahnu vysoký stupeň harmónie. Ale aj v ich prirodzenosti je trhlinka. Nevieme, do akej miery ju v skrytosti srdca cítia, ani kedy sa otvorí natoľko, že sa priepasti stanú viditeľné.

Človek nemá moc nad silami v hĺbke a vlastnými prostriedkami sa nedokáže pozdvihnúť na výšiny. No cesta mu bola vytýčená. Aby vyliečil svoju prirodzenosť a znova sa pozdvihol nad prírodu, čo mu bolo určené od večnosti, Boh sám sa stal človekom. Syn večného Otca sa stal novou hlavou ľudského rodu; každý, kto je s ním spojený v jednote mystického tela, má účasť na jeho Božom synovstve a má v sebe prameň božského života, ktorý plynie až do večného života a zároveň lieči hriechy padlej prirodzenosti. Prirodzené svetlo jeho rozumu je posilnené svetlom milosti a lepšie chránené pred omylmi, hoci nie je pred nimi úplne uchránené; predovšetkým je jeho duchovné oko otvorené pre všetko, čo nám na tomto svete dáva vedieť o inom svete; vôľa sa obracia k večnému dobru a nedá sa od neho len tak ľahko odvrátiť, človek má viac sily na boj s nízkymi silami. Je však pravda, že musí bojovať celý život. Sám musí dbať, aby sa v ňom udržoval život milosti a neustále bol živý. Iba ako odmena za vytrvalosť v boji sa pred ním črtá *status termini*¹² – život v sláve.

¹² Lat.: konečný stav

Keď bude vidieť večnú pravdu a neodvratne príľne k nej v láske. Pravidlom správania celého jeho života sa musí stať neomylné smerovanie k tomuto cieľu.

Všetky veci pozemského života musia byť preskúmané, hodnotené a vyskúšané z hľadiska ich významu pre tento večný cieľ.

c) Kresťanská antropológia a existenciálna filozofia

Od kresťana sa preto očakáva, že zaujme kritický postoj, na jednej strane k svetu, v ktorom sa nachádza ako ľudská bytosť prebudená k duchovnému životu, na druhej strane aj k vlastnému „ja“. Výzva na uvažovanie o pravdivom bytí, ktorá s radiálnou ostrosťou vystupuje v Heideggerovej metafyzike, je hlboko kresťanská výzva, echo onej *metanoieté*¹³, ktorou Ján Krstiteľ vyzýval ľudí, aby pripravili cestu Pánovi. Z kresťanských mysliteľov ani jeden neodpovedal na túto výzvu s väčšou vášňou a energiou ako sv. Augustín. „*Noli foras ire, in te redi, in interiore homine habitat veritas*“.¹⁴ Nepochybne nikto neprenikol hlbšie do vlastného vnútra ako Augustín vo svojich *Vyznaniach*. Ale rovnako nikto nepodrobil ostrejšej a radikálnejšej kritike ľudský svet ako on v *Božom štáte*. A výsledok je úplne iný: „vo vnútornom človeku býva pravda“ – táto pravda nie je holý fakt vlastného bytia v jeho konečnosti. Akokoľvek istá je pre Augustína skutočnosť vlastného bytia, ešte istejší je fakt večného bytia, ktoré stojí za týmto vlastným hriešnym bytím. To je pravda, s ktorou sa stretávame, keď vo vlastnom vnútri zostúpime až na jeho dno. Keď duša poznáva seba samu, poznáva v sebe Boha. Ale poznať, čím je duša sama a čo je v nej, môže iba vďaka božiemu svetlu.

„Ach, Pane môj, keby som ťa mohol poznať, poznať tak, ako ma ty poznáš“.¹⁵

„Aj keby som nemal vôle vyznávať sa ti, Pane, čo by ti mohlo byť skrytého vo mne, keď pred tvojimi očami leží otvorená priepasť ľudského svedomia? Teba by som skryl pred sebou, a nie seba pred tebou. (...) Preto moje vyznania, Bože môj, nech sú tiché a predsa nie tiché. (...) Veď nič pravdivého nepoviem ľudom, čo by si ty už

¹³ Metanoieté, gr. „Obráťte sa!“ Por. Mt 4, 17.

¹⁴ Nechod' von, vrát' sa späť do seba samého! vo vnútornom človeka býva pravda.“ (De vera religione, 39, 72, 121.)

¹⁵ Sv. Augustín, *Vyznania X*, 1, Lúč, Bratislava 1997, s. 257.

predtým nebol počul odo mňa. A ty nepočuješ odo mňa nič takého, čo by si mi predtým nebol povedal.“¹⁶

Tieto slová vyjadrujú veľký skepticizmus k čisto prirodzenému poznaniu samého seba. A pretože podľa Augustína poznanie seba je najpôvodnejšie a istejšie ako všetko poznanie všetkých vonkajších vecí, chcieť odhaliť ukryté hlbiny cudzej duše pomocou čisto prirodzených prostriedkov sa musí javiť ako úplne neprimerané predsa vzatie.

d) Zhrnutie

Sumarizujúc môžeme povedať, že z hľadiska kresťanskej antropológie sa *obraz človeka podľa humanistického ideálu* javí ako obraz človeka v jeho integrite, t. j. pred pádom; ale jeho pôvod a jeho cieľ sa neberú do úvahy a fakt prvotného hriechu sa neobjavuje. *Obraz človeka v hlbinej psychológii* je obraz padlého človeka, ktorého chápe rovnako staticky a ahistoricky, jeho minulosť a jeho budúce možnosti, rovnako ako fakt spásy, sa neberú do úvahy. *Existenciálna filozofia* ukazuje človeka v konečnosti a ničotnosti jeho bytia. Orientuje svoj pohľad na to, čo človek nie je; v dôsledku toho sa odvracia od toho, čím je v pozitívnom zmysle, aj od Absolútna, ktoré sa vynára za týmto podmieneným bytím.

2. Dôsledky pre pedagogiku

a) *Zjavenie* ako zdroj pre pedagogiku

(pre ľudskú prirodzenosť, pre cieľ výchovy, pre podmienky a hranice pedagogického konania)

Teraz sa pokúsím vyvodiť niektoré dôsledky pre kresťanskú pedagogiku. Nepohrdajúc prostriedkami prirodzeného poznania človeka a vedou, bude sa táto usilovne snažiť o istotu v otázke obrazu človeka, ako ho pre nás vykresľuje zjavená pravda. Preto sa bude odvolávať na zdroj *Zjavenia*, ale zároveň bude hľadať rady u kresťanských mysliteľov, to znamená u tých, ktorí videli v *Zjavení* zdroj pravdy a obranu

¹⁶ *Vyznania*, X, 2, s. 257 – 258.

proti omylom, akým je vystavený prirodzený rozum. Ďalej bude zo *Zjavenia* čerpať informácie na tému cieľa človeka, pretože všetky pedagogické ciele musia byť orientované na posledný cieľ. Získa tu tiež jasno v otázke zmyslu a hraníc všetkej pedagogickej činnosti. – Pokiaľ ide o obraz človeka, musíme zmienky, ktoré sme sformulovali v opozícii k predtým načrtnutým obrazom človeka, doplniť ešte o niekoľko ďalších. K idei dokonalej ľudskosti možno dôjsť rôznymi cestami. Stopy Trojice v ľudskom duchu sú iba jedným z východiskových bodov. Konkrétne sa nám táto idea ukazuje v dvoch podobách: prvého človeka pred pádom a v človečenstve Krista. Preto je učenie o prastave človeka a o ľudskej prirodzenosti Spasiteľa osobitne dôležité pre obraz ideálnej ľudskej prirodzenosti. Ďalej treba upozorniť, že *Zjavenie* nám nielen načrtáva celkový obraz človeka, ale berie do úvahy aj rozdiely medzi pohlaviami, a tiež individualitu. Preto okrem všeobecného cieľa, spoločného pre všetkých ľudí, pozná diferenciáciu cieľov podľa pohlavnej špecifickosti a individuálnej osobitosti. Pre pochopenie pedagogickej aktivity má zásadný význam učenie o jednote ľudského rodu a dedičnosti ľudskej prirodzenosti, ktorá z prarodičov prešla na všetky nasledujúce generácie, a zohľadnenie role rodičov, ktorí sú ako plodiaci nástrojom Božej tvorivej aktivity, a ako vychovávajúci nástrojom Božieho vedenia. Z toho na jednej strane vyplýva povinnosť rodičov vychovávať nasledujúcu generáciu, na druhej strane zasa potreba byť vychovávaný. Duchovná prirodzenosť človeka – rozum a sloboda – vyžaduje od pedagogického aktu, aby bol duchovný, spoluprácu vychovávajúceho a vychovávaného, ktorá zohľadňuje postupné prebúdzanie duchovného života. V rámci tejto kooperácie *vedenie* vychovávajúceho prenecháva čoraz viac miesta vlastnej aktivite vychovávaného, aby mu nakoniec umožnila prejsť do úplne samostatného konania a sebvýchovy. Hranice jeho aktivity, ktorých si musí byť vedomý každý vychovávajúci, sú dané najprv prirodzenosťou vychovávaného, z ktorej nemožno „urobiť“ všetko a čokoľvek, jeho slobodou, ktorá sa môže stavať proti výchove a mariť všetko výchovné úsilie, a nakoniec nedostatočnosťou samého vychovávajúceho, obmedzenosťou poznania, ktorá napriek jeho najlepšej vôli nedokáže napríklad úplne pochopiť prirodzenosť vychovávaného dieťaťa. (V tomto kontexte netreba zabúdať najmä na to, že *individualita* je niečo tajomné a že každé pokolenie prináša niečo nové, čo predchádzajúca generácia úplne nechápe.) Všetko to nám pripomína, že skutočným vychovávateľom je Boh, ktorý

jediný pozná každého jedinca až do jeho najhlbšieho vnútra, jediný, ktorý v plnom svetle vidí cieľ každého jednotlivca a vie, akými prostriedkami ho možno priviesť k tomuto cieľu. Ľudskí vychovávatelia sú iba nástroje v rukách Božích.

- b) Zásadný postoj katolíckeho vychovávateľa – (posvätná úcta pred prirodzenosťou žiaka a zákonom jej formovania – vzájomná otvorenosť, úprimná dôvera ako podmienka chápania – zodpovednosť pred Bohom a dôvera v Boha – vedenie dieťaťa k tomuto postoju)

Zásadný postoj, ktorý z toho vyplýva pre katolíckeho vychovávateľa, je jasný. V prvom rade hlboká úcta a svätá bázeň pred mladými ľuďmi, ktorí sú mu zverení. Boli stvorení Bohom a nesú v sebe božské určenie. Všetky svojvoľné zásahy by znamenali miešanie sa do Božieho plánu. Ľudská prirodzenosť a individuálna prirodzenosť každého jedinca má v sebe zapísaný zákon utvárania, ktorému sa musí vychováajúci prispôbiť. Veda (psychológia, antropológia, sociológia) mu poskytuje dôležité pomocné prostriedky na poznanie ľudskej prirodzenosti a poznanie mladého človeka ako takého, ale iba živý kontakt jednej duše s druhou mu umožní priblížiť sa k tomu, čo tvorí individuálnu osobitosť jedinca. Osobitný akt chápania, ktorý dokáže dešifrovať reč duše v jej rozmanitých formách vyjadrenia (pohľad, mimika, gestá, slovo a písmo, praktická a tvorivá aktivita), je schopný preniknúť do hlbín. No vychováajúci tam prenikne iba vtedy, keď sa duša vyjadruje bez zábran a keď pôvodný proces rozvoja a formovania, vedúci zvnútra navonok, nie je prerušený. S týmto prúdom života, ktorý plynie bez prekážok, sa stretávame pri dieťati, ktoré sa správa úplne uvoľnene. Jeho oči, mimika a slobodné vyjadrovanie sú neporušeným zrkadlom duše. V súčasnosti však už ani tí najmenší, ktorí prichádzajú do školy, zďaleka nie sú všetci také uvoľnené deti. Mnohé z nich sú už akoby zatlačené samy do seba, uzavreté pred vonkajším svetom, nedokážu, alebo nechcú sa slobodne rozvíjať a vyjadrovať. Pohľad vychováajúceho akoby narážal na stenu. V tomto prípade musí najprv znovu otvoriť, čo je zatvorené, silou to však nedosiahne. Iba pohľad lásky – svätej, zodpovednej, skutočnej lásky vychovávateľa, ktorý nespúšťa dieťa z očí, odhalí nakoniec jedného dňa štrbinu, ktorou bude môcť vychováajúci vstúpiť do vnútra, aby nakoniec zbúral múry. Častejšie sa však stáva, že v dôsledku nesprávneho postupu je vychováajúci

sám príčinou takéhoto uzavretia sa. Keď duša, ktorá sa v spontánnej dôvere otvorila, naráža na chybné vysvetľovanie a nepochopenie alebo na chladnú ľahostajnosť, uzavrie sa. Rovnako je to vtedy, keď dieťa cíti, že namiesto nezaujatej náklonnosti ho úmyselne pozorujú, s vypočítavým úmyslom preniknúť do jeho vnútra. Alebo keď cíti zasahovanie do svojho intímneho vnútra, pred ktorým sa chce ochrániť. Ak vychovávatelia potrebuje poznanie detskej duše, otvoriť mu ju môže iba láska a svätá zdržanlivosť, ktorá sa nesnaží násilím otvoriť to, čo je zamknuté.

Poznať dieťa znamená tiež vnímať niečo zo smerovania k cieľu, ktoré je zapísané v jeho prirodzenosti. Ľudí nemožno formovať na jeden cieľ, rovnaký pre všetkých, ani podľa nejakej všeobecnej schémy. Rešpektovanie toho, čo je vlastné každému dieťaťu, je dôležitý prostriedok, vďaka ktorému možno zistiť vnútorné smerovanie k cieľu. To však nevyklučuje aktivitu vychovávatelja. Keď iba „necháva rásť“ dispozície vychovávaného, neplní dostatočne svoju úlohu. Ak sa má semeno rozvinúť na úplnú rastlinu a získať svoju úplnú podobu, treba pestovať a podporovať dispozície, ktoré obsahuje, zatiaľ čo niektoré rastliny treba priviazať, iné treba orezať. Vo výchovnej práci sú prehnaná aktivita aj pasivita rovnako veľkým nebezpečenstvom. Vychovávatelia kráča medzi dvoma priepasťami a pred Bohom je zodpovedný za to, aby nespadol ani vľavo, ani vpravo. Touto cestou môže napredovať iba hmataním a veľmi opatrne. Silu pri tejto riskantnej misii mu musí dodávať myšlienka, že je povolán, aby sa svojou prácou podieľal na Božom diele. Je zodpovedný za to, ako plní svoju povinnosť. Keď ju však plní, potom môže veriť, že svojimi obmedzeniami nič neskazí a že všetko, čo sám nedokáže vykonať, sa uskutoční iným spôsobom.

Keď je preniknutý presvedčením, že výchova je v konečnom dôsledku vecou Boha, bude mu ležať na srdci, aby aj u dieťaťa prebudil túto vieru. Iba tak bude možné správne vyriešiť poslednú úlohu, ktorá spočíva v privedení dieťaťa od výchovy k seba výchove. Istota, že je zapísaný u Boha a má určenie, ktoré mu zveril Boh, musí aj v mladom človeku viesť k zodpovednosti a dôvere, ktoré sú charakteristické pre každý správny postoj učiteľa. K zodpovednosti za formovanie seba, aby sa stal, kým sa má stať. K dôvere, že pred touto úlohou nestojí sám a môže očakávať, že milosť vykoná to, čo prekračuje jeho sily. Iba keď je toto presvedčenie živé u oboch, vychovávatelja aj vychovávaného, bude sa skutočný vzťah medzi nimi opierať o dokonalý objektívny základ, o čistú a radostnú dôveru, ktorá prekračuje všetku ľudskú sympatiu,

v presvedčení, že obaja pracujú spoločne na diele, ktoré nie je osobnou vecou jedného alebo druhého, ale vecou samého Boha.

B. Objektívny vzťah ľudskosti a výchovy

Z tejto perspektívy tiež možno pochopiť objektívny vzťah ľudskosti a výchovy, bytostného základu vzťahu medzi ideou človeka a pedagogickou teóriou a praxou. Ľudstvo je veľký celok – vyrástlo z *jedného* koreňa, je orientované na *jeden* cieľ, zapojené do *jedného* osudu. Anjeli netvorí takúto jednotu. Každý z nich stojí pred Bohom sám osebe. Ani medzi exemplármi zvieracieho druhu neexistuje podobný vzťah. Nachádzame u nich životné spoločenstvo (rodina, svorka), ale nie spolupatričnosť presahujúcu priestor a čas. Spája sa to s duchovnou prirodzenosťou človeka, ktorá umožňuje spoločné vykonávanie určitých aktov. Tieto spoločenské akty môžu patriť k rozličným typom. *Jedným* z nich je typ, v ktorom má každý účastník konania odlišnú pozíciu. Takýmto je pedagogický akt, ktorý je aktom vychovávajúceho a vychovávaného, a od každého vyžaduje osobitnú formu účasti. Duchovná prirodzenosť tiež umožňuje spoločné vlastníenie objektívnych duchovných dober, ako aj otvorenie prístupu k duchovným dobrám jednou osobou pre druhú. Toto objektívne vlastníctvo hrá zásadnú úlohu pri vytvorení väzby presahujúcej priestor a čas. Ďalšou podmienkou možnosti výchovy je *vývinový* charakter človeka: nevstupuje do existencie už hotový ako čistí duchovia, ale na druhej strane nie je vo svojom rozvoji natoľko determinovaný ako zvieratá. Otvára sa pred ním spektrum možností a ako slobodnej bytosti možnosť kooperácie pri výbere medzi týmito možnosťami. Vďaka tomu je možné a nevyhnutné formovanie seba, ale aj vedenie iným a nasledovanie iného. Hovoríme „nevyhnutné“, pretože ľudské spoločenstvo opierajúce sa o spoločný osud je spoločenstvo, v ktorom sú jedinci vo vzájomnom vzťahu ako členovia, jeden pre druhého plnia určité funkcie a vo vzájomnej zodpovednosti stoja pred Bohom. Tieto funkcie znamenajú na jednej strane rolu sprostredkovania v prirodzenom duchovnom rozvoji, a na druhej strane aj sprostredkovanie milosti podľa rozličnosti vzťahov medzi členmi a ich hlavou – Kristom. Večný Logos je bytostným základom jednoty ľudského druhu, umožňuje výchovu a dáva jej zmysel. Ak sú koncepcie človeka orientované na večný Logos, tvoria pevný základ pre vedu o výchove, ako aj pre pedagogickú prácu.